

Filozofija otpornosti: Od prakse do kritike društva

Autor: Davor Moravek

Sažetak

Razmotrimo i zamislimo razvoj filozofije koja dijagnosticira patologije modernog društva, sagledavajući ih kao manifestacije duboke ugroženosti ljudske slobode i kritičkog mišljenja. Koristeći uvide iz rada s ljudima, uspostavlja se metodologija primijenjene dijagnostike koja secira fenomene od ovisničkog i kompulzivnog ponašanja do algoritamske manipulacije. Središnji koncepti, poput „epistemološke otpornosti“, proizlaze iz dijaloga s filozofima poput Foucaulta, Fromma i stoika, nudeći praktičan put oslobođenja. Na taj način se stvara etički okvir za jačanje individualne autonomije i kognitivne otpornosti što je imperativ preživljavanja u svijetu digitalnog nadzora i informacijske buke.

Geneza filozofije u praksi

Razvoj mog filozofskog svjetonazora neraskidivo je vezan uz intelektualni i klinički kontekst jedne zagrebačke psihijatrijske klinike. U tom je okruženju, tijekom kasnog 20. i ranog 21. stoljeća, stvorena prepoznatljiva struja mišljenja koja se kritički suprotstavljala dominantnim redukcionističkim strujanjima. U tom plodnom krugu ideja, razvio sam svoje ključne misli u dijalogu s kolegama Robertom Torreom i Lukom Maršićem.

Robert Torre bio je pobornik egzistencijalističke kritike. Njegov rad, vidljiv u knjizi *Ima li života prije smrti?*, naglašavao je primat „iskustva prvog lica“ i potragu za „autentičnošću“. Mentalna patnja sagledavala se kao „problemi u življenju“, čime se njegov rad pozicionirao u tradiciju kritičke psihijatrije (Laing, Szasz) i Illichovu analizu medikalizacije života.

Luka Maršić, filozof po naobrazbi, osigurao je teorijski okvir. On je kritičar postmodernizma i digitalnog postojanja koje se shvaća kao „marketinški obrađen um“ i „sindrom koncentracijskog logora“, pružajući jezik za artikulaciju briga cijele grupe.

Ova komplementarnost stvorila je robustan dijagnostički aparat. Dok je Torre dijagnosticirao patologije sebstva, ja sam se fokusirao na patologije sustava, a Luka je postavio teorijski temelj koji je omogućio premošćivanje kliničke prakse s filozofskom kontemplacijom.

Ovisnički subjekt: Metafora suvremene volje

Cjelokupno iskustvo u psihijatriji služi mi kao temeljni izvor za filozofsku kritiku. Ovisnost se ne promatra kao puki problem pojedinca, već kao model za razumijevanje modernog čovjeka čija je volja „oteta“ vanjskim silama. Ovu ideju iznosim u svom radu *Paradoks autodomestikacije* gdje pišem da „Ljudska vrsta (Homo sapiens) predstavlja evolucijski paradoks: iznimno je tolerantna unutar vlastitih društvenih skupina, a istovremeno posjeduje jedinstvenu sposobnost za organizirano, smrtonosno nasilje.“ Bilo da je riječ o supstanci, kockanju ili informacijama, mehanizam je sličan: vanjski sustav nudi trenutno zadovoljstvo koje iskorištava neurobiološke putove nagrađivanja, što dovodi do gubitka slobode. „Ovisnički subjekt“ postaje arhetip modernog pojedinca koji se bori s preplavljujućim vanjskim podražajima, što je ključna metafora za moju

kasniju kritiku digitalnog doba, a ne primarna osnova analize.

Ova misao ima odjeka u filozofskim pravcima koji su se bavili voljom i individualnom slobodom. Dok su egzistencijalisti poput Sartreova postojanja prije esencije naglašavali apsolutnu slobodu, ja nudim realniju sliku: sloboda se ne ostvaruje u odsutnosti uvjeta, već u borbi protiv njih. To je stav blizak stoičkom shvaćanju slobode kao nečega što se postiže prihvatanjem onoga što se ne može kontrolirati i fokusiranjem na vlastite unutarnje reakcije. U radu *Arhitektura sebstva* objašnjava se kako je Maltzov okvir za suočavanje s nedaćama blizak stoičkom shvaćanju, a njegova ideja da je „neuspjeh povratna informacija“ moderna je artikulacija Epiktetove dihotomije kontrole. Ipak, postavljam etičku dilemu: je li svjesno programiranje sebstva čin emancipacije ili sofisticirana internalizacija društvene kontrole?

Dijagnoza digitalnog doba i ugroženost kritičkog mišljenja

Uvide iz psihijatrijske prakse primjenjujem na digitalnu sferu. Moji eseji o „clickbait“ kulturi i emocionalnom zlostavljanju služe kao javne dijagnoze društva.

Kritika clickbaita. „Clickbait“ ne promatram kao puki novinarski trend, već kao sofisticirani sustav dizajniran da iskorištava kognitivne pristranosti poput „jaza znatiželje“ i zaobilaženja kritičkog mišljenja. Kritičko mišljenje ugroženo je u modernom svijetu jer nas medijsko okruženje uvjetuje na površnu, brzu interakciju. U radu *Kultiviranje uma* navodim kako „postoji rizik kognitivnog rasterećenja (*cognitive offloading*), gdje prekomjerno oslanjanje na AI može dovesti do erozije vještina dubinskog razmišljanja“. Ovisni o dopaminskim poticajima, gubimo sposobnost dubokog promišljanja i koncentracije, što je od esencijalne važnosti za funkcionalno društvo. Kritičko mišljenje ugroženo je i onim što nazivam „paradoksom inovatora“: kako sačuvati egzistencijalnu iskrenost kada sama inovacija, utjelovljena u umjetnoj inteligenciji, prijeti da je izbriše. Koristeći analogiju iz psihijatrije, dijagnosticiram društvo s oblikom **informacijske ovisnosti**, gdje stalna potraga za dopaminom potiče eroziju kolektivne sposobnosti za duboko promišljanje.

Mikrofizika digitalne moći. U analizi emocionalnog zlostavljanja, koristim koncepte moći i discipline (Foucault), pokazujući kako se ti mehanizmi društvene kontrole pojačavaju u online sferi. Moja analiza „zida šutnje“ promatrača i moći ostracizma precizno opisuje dinamike koje se danas široko prepoznaju u toksičnosti društvenih mreža. U radu *Cijena kohezije*, pišem kako je pritisak na konformnost i sankcioniranje devijacija kroz ostracizam „fundamentalno adaptivan mehanizam za obranu simboličkog univerzuma grupe. Međutim, cijena te adaptacije jest kognitivna rigidnost i sustavno suzbijanje inovacije, što u modernim društvima predstavlja duboki evolucijski nesklad.“

Filozofija otpornosti: Geneza i utjecaji

Nakon dijagnoze, nudim terapiju usmjerenu na osnaživanje pojedinca. U jednom od svojih središnjih eseja, pozivam na filozofiju koja ne nudi utjehu, već postavlja „opasna pitanja“ koja potiču dekonstrukciju uvriježenih koncepata istine, sebstva i slobode. Zaključno, u radu *Filozofska vivisekcija suvremenog društva* predlažem „filozofiju otpora“ kao praktičan put oslobođenja, naglašavajući ulogu unutarnje discipline, digitalnog minimalizma i preuzimanja ontološke odgovornosti.

Glavni terapijski alat je razvoj **epistemološke otpornosti** — sposobnosti kritičkog vrednovanja informacija i prepoznavanja manipulacije. Medijsku i informacijsku pismenost sagledavam kao oblik „kolektivne terapije“, gdje se društvo uči prepoznavanju kognitivnih distorzija i prekidanju kompulzivnih, automatskih reakcija. Doprinos je upravo u pružanju alata za jačanje ove kognitivne otpornosti.

Filozofija otpornosti odražava utjecaje brojnih mislilaca koji su oblikovali moj vlastiti filozofski stil:

Michel Foucault: Njegova analiza mikrofizike moći i tehnologija sebstva bila mi je ključna za razumijevanje kako se moć internalizira i kako se kroz nju oblikuje subjekt. Foucaultov rad pomogao mi je da uvidim da moć nije samo represivna, već i produktivna, što je temelj moje analize „kontrolirane slobode“ u digitalnom dobu.

Erich Fromm: Frommov naglasak na bolesnom društvu koje ne zadovoljava temeljne ljudske potrebe pružio mi je teorijski okvir za dijagnosticiranje kolektivne malaksalosti. Frommova misao potaknula me na istraživanje kako se otuđenje manifestira u modernom društvu i stvara plodno tlo za psihološke patologije.

Alfred Adler: Koncept društvenog osjećaja i važnost osjećaja pripadnosti za mentalno zdravlje snažno su utjecali na moje shvaćanje da se pojedinac ne može promatrati izolirano od društva. Adler mi je pomogao da razumijem kako se pritisak na konformnost i strah od isključenja manifestiraju na individualnoj razini.

Stoici: Stoički koncept unutarnje kontrole i fokus na prihvatanju onoga što se ne može kontrolirati temeljni su za moju filozofiju otpornosti. Ideja da je prava sloboda u reakciji na vanjske okolnosti, a ne u njihovoj promjeni, ključna je za izgradnju kognitivne otpornosti u kaotičnom digitalnom svijetu.

Egzistencijalisti (Sartre, Camus): Misli o tjeskobi kao prirodnom dijelu života i o odgovornosti pojedinca za stvaranje smisla u fragmentiranom svijetu duboko su me oblikovale. One su mi pomogle da shvatim da otpor nije bijeg od problema, već hrabro suočavanje s njima i preuzimanje odgovornosti za vlastiti život.

Zaključak

Ovaj koncept je jedinstven po tome da se transformiranju primijenjene dijagnostike iz tradicionalnog fokusa na individualnu patnju u snažan instrument za dijagnosticiranje kolektivnih stanja. Nasljeđe je zagovaranje humanističke, kritičke psihijatrije koja ne nudi samo liječenje, već i alate za intelektualnu samoobranu. U suštini, radi se o javnoj, preventivnoj psihijatriji, gdje je subjekt cijelo društvo, a terapija je jačanje kritičkog mišljenja, pojedinca po pojedinca.